

Народнитѣ имена на мѣсецитѣ у българитѣ.

Отъ А. П. Стойловъ.—Солунъ.

Познато е, че имената на мѣсецитѣ, които се употрѣбаватъ въ книжнината ни, както и въ повечето европейски литератури, сж заимствувани отъ римлянитѣ. Едни отъ тѣхъ сж получили имената си по имената на нѣкои римски божества: отъ името на богъ Янусъ — януарий, отъ Фебрусъ — февруарий, отъ Марсъ — мартъ, отъ богинята Юнона — юний, на които божества тѣ принасяли жертва прѣзъ казанитѣ мѣсеци; други носятъ названията на тѣхни владѣтели; отъ Юлий Цезаръ — юлий, отъ Августъ — августъ; трети се нарекли така по реда, що земали слѣдъ другитѣ мѣсеца: септемврий, октомврий, ноемврий, декемврий (седми, осми, девети, десети), и най-сетнѣ тоже римски сж и названията априлъ и май (aprilis, majus). Заедно съ прѣводитѣ на церковнослужебнитѣ книги отъ грѣцки на старобългарски езикъ минаха въ книжнината ни тия названия, защото ги употрѣбавали и гърцитѣ. Отъ насъ посредствомъ церковнитѣ книги заеха ги и словенци, и сѣрби, и руси. Днесъ отъ славянскитѣ народи употрѣбаватъ римскитѣ мѣсечни имена: българитѣ, сѣрбитѣ, словенцитѣ и руситѣ, а малоруситѣ, хърватитѣ, чехитѣ, поляцитѣ и лужичанитѣ — старославѣнскитѣ. Така мѣсечнитѣ названия по редъ отъ януарий сж у *малоруситѣ*: 1. сичен, 2. люты, 3. березозол, 4. квітен, 5. травен, 6. червец, 7. липец, 8. серпен, 9. вресен, 10. пазернык, 11. листопад, 12. студен; у *хърватитѣ*: 1. sijcanj¹⁾, 2. veljac, 3. ožujak, 4. travan, 5. svibanj, 6. lipanj, 7. srpanj, 8. kolovéz, 9. rujan, 10. listopad, 11. studen, 12. prosinac; у *чехитѣ*: 1. leden, 2. únor, 3. brezen, 4. duben, 5. kveten, 6. červen, 7. červenec, 8. srpen, 9. září, 10. říjen, 11. listopad, 12. prosinec; у *поляцитѣ*: 1. styczen, 2. luty, 3. marzec, 4. kwiecień, 5. maj, 6. czerwiec, 7. lipiec, 8. sierpień, 9. wrzecień, 10. październik, 11. listopad, 12. grudzień. У *лужичанитѣ* сж като у поляцитѣ. Макаръ сѣрбитѣ, словенцитѣ, руситѣ да не употрѣбаватъ въ книжнината народнитѣ названия, у народа или сж запазени

¹⁾ Крѣпивно с чети *г*, *з*—*ж*, *г*—*рж*, *п*—*меко н*.

повечето от старите названия, или сж именувани споредъ главния празникъ въ мѣсеца, или по врѣмето, или пъкъ по домашните работи, що се вършатъ прѣзъ мѣсеца, досущъ тѣй, както и у насъ²⁾.

Не може да се не съжалева, какъ така нашите първи книжовници не замѣстиха римските имена на мѣсеците съ народните, така хубави и понятни за народа, както ще видимъ. Наистина, въ най-старите ни паметници отъ IX до XV в. често се срѣща, щото покрай римските, споменватъ се и старобългарските, — обстоятелство, което ни краснорѣчиво говори, какъ книжовниците сж били принуждавани покрай римските да поставятъ старобългарските, които народа си разбиралъ и разбира до днесъ. Важно е, че римските мѣсечни имена си оставатъ и до днесъ само въ книжнината ни, а народътъ въ живота си употребява народните.

Напразно е вече да се мисли да се повърнатъ въ книжнината ни старобългарските названия на мѣсеците, ала тѣхното изучаване хвърля голѣма свѣтлина по нѣкои въпроси изъ славистиката и археологията. Кои именно отъ старославянските мѣсечни названия сж запазени до днесъ у българския народъ и кои сж замѣстени съ римски или новосъздадени възъ основа на празници, врѣмето, домашни работи и др. нѣща, ще бжде предметъ на тая ми статия.

Първиятъ отъ нашите книжовници, който оповѣсти българския народъ за забравените му домашни мѣсечни названия, е *Г. Раковски*³⁾. Отъ едно пергаментно евангелие, писано въ *Тичиа*, той прѣписа старобългарските имена на мѣсеците и помѣсти въ книгата си, като подкани събирачите на народни умотворения да записватъ и такива имена. — Слѣдъ двѣ години *Д. Каравеловъ*⁴⁾ по програмата на цитуваното съчинение отъ Н. Сахаровъ наведе сжщите старобългарски мѣсечни имена, съ прибавка още по едно име на януарий — *ловзаецъ*, на февруарий — *велича*, на мартъ — *ладжу*, на юний — *свиванъ*, на юлий — *сърпанъ*, на августа — *коловоъ*, на декемврий —

²⁾ *Н. Сахаровъ* Сказанія русскаго народа, Сиб. 1849 г., VII кн. 1 сл.; *Fr. Miklosich*, Die slavischen Monatsnamen въ „Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften — Philosophische — Historische Klasse“, Band 17, Wien, 1868 г. 1—32 стр., *А. Н. Веселовскій*, Разысканія въ области русскаго духовна стиха, I 60 стр. и др.

³⁾ Показалецъ, Одесса, 1859 г. 20—21 стр.

⁴⁾ Паметници народнаго быта болгаръ, М-ва 1861 г. 172, 183, 188 ит. стр.

просенецъ. Покрай старобългарскитѣ, полескитѣ, рускитѣ и малорускитѣ той наведе и много отъ новобългарскитѣ.

Отъ втората половина на миналото столѣтие въ нашитѣ календарчета покрай римскитѣ мѣсечни названия, почватъ да се поставятъ въ скобки и старобългарскитѣ.

На научна основа разгледа славянскитѣ мѣсечни имена *Д-ръ Фр. Миклошичъ* въ наведеното по-горѣ съчинение, като ги раздѣли на четири вида, споредъ основното имъ значение, а именно: 1) мѣсечни названия отъ растителното царство, 2) мѣсечни названия отъ животното царство, 3) мѣсечни названия споредъ природни явления и 4) мѣсечни названия споредъ домашни работи⁵⁾.

За важността на новобългарскитѣ мѣсечни имена първи обърна внимание въ нашата книжнина г. *проф. Милетичъ*⁶⁾. Днесъ въ книжнината ни има събранъ доста материалъ отъ всички почти мѣста на обширното ни отечество, та можемъ вече да знаемъ приблизително, кои отъ познатитѣ старобългарски мѣсечни имена: *просиньца* (януарий), *сѣчьна* (февруарий), *гоѹхъин*, *азжовникъ* (мартъ), *брѣзьна*, *брѣзокъ*, *брѣзозокъ* (априлъ), *трѣвьна*, *лѣтъна* (май), *изокъ*, *сѣнокосъ* (юний), *чръвьна* (юлий), *зарекъ* (августъ), *родьна*, *брѣвьна* (септемврий), *листопадъ* (октомврий), *гродьна* (ноемврий), *сѣчъденъ* (декемврий) сж запазени и какви нови срѣщу тѣхъ сж образувани. Л. Каравеловъ събщи тия народни мѣсечни имена: *голѣминъ*, *голѣмъ сѣчко*, *студениятъ* (януарий), *малки сѣчко*, *сѣчко* — сѣчко сѣче, марта дере, априлъ кожи продава — (февруарий), *баба марта* (мартъ), *Гергьовскиятъ* (априлъ), *лѣтенъ*, *Костадиновскиятъ*, *май* (май), *Петровскиятъ*, *сѣнокосъ* (юний), *Илинскиятъ*, *горешникътъ* (юлий), *Богородиченскиятъ*, *Успѣнскиятъ*, *жѣтварскиятъ* (августъ), *Кръстовденскиятъ*, *гроздоберъ*, (септемврий), *Димитровскиятъ*, *есенскиятъ* (октомврий), *Архангелскиятъ* (ноемврий) и *Никулденскиятъ*, *коложегъ* (декемврий). — Въ Ахж-Челебийско, по съобщение на *Ст. Н. Шишковъ*, мѣсецитѣ се именуватъ: *гулѣминъ* (януарий), *малькинъ* (февруарий), *марта* (мартъ), *лоашку* (априлъ), *Йочку* (май), *Тодороскъ*

⁵⁾ Ср. рефератъ на г. *Проф. Милетичъ*, *Д-ръ Францъ Миклошичъ* и славянската филология, отд. отп. отъ Сборникъ за нар. ум. и пр. V кн., 1891 г. София, 97 стр.

⁶⁾ СПСл. XXIII—XXIV 937 стр.; ср. Сборникъ за нар. ум. и пр. II, 206 стр.

(юний), *Петрускѣ* (юлий), *йѣгусѣ* (августъ), *руѣнѣ* (септемврий), *Димитрускѣ* (октомврий), *Герѣйовскѣ* (ноемврий), *Никулдукѣ* (декемврий⁷). Сжщитѣ имена, каквито съобщава Л. Каравеловъ, споредъ главнитѣ праздници прѣзъ мѣсецитѣ, сж употребяватъ и въ Сѣверозападна България, само че на юний се казва *русалски мѣсецъ*⁸). Въ с. Бѣльово (Пловдивско) на априлѣ се казва *лѣжи-трѣз*: „сечко сече, марта дере, *лѣжи-трѣз* кожи продава“⁹). Въ Х.-Елеско на февруарий казвали *малкинѣ* или *малкоманѣ*, на априлѣ — *лѣжко* и на августъ — *ягустѣ*. Другитѣ названия били споредъ главния праздникъ прѣзъ мѣсеца¹⁰). — Въ Охридско и Дебърско и въобще въ цѣла югозападна Македония, българитѣ казватъ на януарий *коложег* — стредѣ-зима *коложега*, — на мартъ — *летник*, на юний — *цървеник*¹¹), на юлий — *жетвар*, на декемврий — *жндре*¹²). *Спасѣ Вацовѣ* споменва въ своята книга „Народна метеорология“, Сф. 1900 г. X с., че м. априлѣ се казвалъ *лѣжко*, *лѣжи-трѣзѣ*, юний — *цървеникѣ*, *сѣнокошѣ*, юлий — *жетварѣ*, *горещникѣ*, септемврий — *руенѣ*, но въ кон именно мѣста, не посочва. — Въ с. Градоборѣ (Солунско) м. октомврий се казва *листопад*. За послѣдното название споменува и *К. А. Шапкаревѣ*¹³).

И тъй повечето мѣсеци у насъ се именуватъ споредъ главния праздникъ прѣзъ мѣсеца. Интересно е, че ноемврия въ Родопитѣ се казва *георгиевския* мѣсецъ споредъ името на незначителния християнски праздникъ — прѣнесенне мощитѣ на Св. Георгия — на 3 ноемврий. Въ Прилѣтъ тоя праздникъ се празнува на 26 сжщия мѣсецъ, и се нарича български Св. Георгия. Вѣроятно, той е Св. Георги софийски мчченикъ, когото споменва *О. Паисия* въ „Славянобългарската история“¹⁴). *А. Теодоровѣ* поставя името на тоя мѣсецъ въ свръзка съ полскитѣ работи, които продължаватъ и прѣзъ есенъта, чийто покровитель е Св. Георги, на когото величанията прѣкратяватъ прѣзъ тоя мѣсецъ¹⁵). Отъ старобългарскитѣ имена запазени сж:

⁷) Родопски старини, кн. I. Пловдивъ, 1887 г. 56 стр.; ср. *Кисеовѣ* въ Сборникъ за н. у. и пр. VIII, 148 стр.)

⁸) *Д. Мариновѣ*, Жива Старина, I кн. Русе, 1891 г. 12—13 стр.

⁹) *Д-ръ Л. Милетичѣ*, Сборникъ за нар. ун. и пр. II, 206 стр.

¹⁰) *Op. cit.*

¹¹) *Мил. № 50.*

¹²) *Е. Спространовѣ* въ Сборникъ за н. у. и пр. XVI—XVII, 2 отд. 24—37.

¹³) Въ Сборника жу I кн. VI стр.

¹⁴) *А. Теодоровѣ*, Трънъ, Пловдивъ, 1898 г. 118 стр.

¹⁵) Българска литература, П-въ, 1896 г. 20 стр.

сѣчко, малки сѣчко, мали сѣчко, (сѣчѣна) за февруарий, лоашко, лѣжко (лѣжочекъ) за априлъ, сѣнокося (сѣнокося) за юний, руенъ, руѣнъ (руѣнъ) за септемврий, листопад (листопадъ) за октомврий. Освѣтъ тия още студения (студѣна). лѣтенъ, летник (лѣтѣна) и цървеник (чръвѣнъ) за януарий, мартъ и юний въѣсто за старобългарскитѣ май, юлий и декемврий. Възъ основа на старобългарското име лѣжочекъ (априлъ) е произлѣзло името лѣжи-трѣвъ на сѣщия мѣсець. Народътъ вѣрва, че прѣвъ този мѣсець вѣрмето е непостоянно, та трѣвата се лѣжела и излизала¹⁵⁾. Сѣщото име и сѣщото вѣрване има у сѣрбитѣ и хърватитѣ¹⁶⁾.

Остатѣкъ отъ езическитѣ празници сѣ горешникѣтъ (юний) и русалски мѣсець (юлий). — Названията гулѣминъ (януарий), малѣкинъ, малѣкоманъ (февруарий) се казватъ така по днитѣ на тия мѣсеца — 31 и 28 (29) дена. — *Ивгусъ*, *ягусъ* сѣ отъ августъ. — Названието *Йочку* за м. май твърдѣ е възможно да е въ свръзка съ християнския празникъ прѣвъ тоя мѣсець Св. Иоанъ Богословъ. Въ говоритѣ често се срѣща умалително име отъ Иванъ — *Йочко*.

Старославянското име *коложегъ* на м. декемврий, запазено само у българитѣ и албанцитѣ¹⁷⁾, прѣдставя интересъ, понеже то иде да засвѣдоци, какъ първоначално славянитѣ сѣ си прѣдставяли слѣнцето като колело, търкало, и то тъкмо прѣвъ онова вѣрме, когато се е празнувало рождението на слѣнцето¹⁸⁾. Коложегъ е прѣнесенъ въ югозападнитѣ говори въ Македония на м. януари, а споредъ Л. Каравеловъ — на декември. Л. Н. Аванасевъ отиде много далече, като тълкува прѣдставката за Коложегъ. „По арийскитѣ прѣдстави, казва той, всѣки пътъ, когато дяволитѣ замрачаватъ слѣнцето — дневната свѣтлина, — тозъ часъ излиза богътъ на гърма, който добива огънь отъ облацитѣ, като удари о нѣкое дърво, отново се запалва слѣнчевото колело. Това сѣщо прѣдставление е и за възраждането

¹⁵⁾ Д-ръ Л. Милетичъ, Сборникъ за н. у. и пр. II г. 206 стр.

¹⁶⁾ Б. Тих. Борбеевъ въ „Караѣѣ“, листъ за српски народни живот, обичаѣ и предаѣе, Алексинац I г. 77 стр. ср. наведената бѣлѣжка отъ проф. Милетичъ, Д-ръ Фр. Миклошичъ и пр. 97 стр. на проф. Д-ръ V. Jagić „Rad“, V 225 стр.

¹⁷⁾ Д-ръ Ив. Д. Шилимановъ, Приносъ къмъ народната стимология въ „Сборникъ за н. у. и пр. IX. 586.

¹⁸⁾ За славянскитѣ прѣдстави вж. Dr H. Machal, *Nakres slovanských, bájesloví*, Praha, 1891, 40 стр.; Д. Матовъ, Бѣлѣжки върху българската нар. словесность, отд. отъ „Сборникъ за н. у.“.

на слънцето, запазено въ името на *коложега* (декемврий) у българите¹⁹⁾. *G. Krek* и проф. *Милетичъ* се изказаха по-опредѣлено за значението на *коложегъ*. Значението на *коложегъ*, казва проф. *Милетичъ*, трѣбва да е „ново запалване на слънчевото колело“. До скоро е съществувалъ у словенците въ Коринтия и поляците въ Галиция обичай, който напълно потвърждава догаждането, че раждането на слънцето се е прѣдставлявало като отново запалено *коло-търкало*, а именно запалвали сж съ смола и намазано и съ вѣнци украсено колело и така го търкавали отъ нѣкой висъ надолу²⁰⁾.

Коложегъ е подвъргнатъ и на народна етимология. Въ Прилѣпъ има това прѣдание: „Коложег (януарий) дека колите и изгориле во тоі месец, за тоа го викат коложег“. Или веднажъ настанала такъва тежка зима, гдѣто гжскитѣ, като хвърчели, замръзнали на въздуха и паднали. Не останало у людѣ дърва, въ гората не можели да отиватъ. Принудили се да изгорятъ и колата си, та отъ тогава мѣсецътъ се нареклъ „коложегъ“²¹⁾. Въ Лѣсковецъ българитѣ наричатъ януари *коложег*, като обясняватъ, че прѣзъ този мѣсецъ ставалъ такъвъ голѣмъ студъ, щото людѣтъ горѣли и колята си²²⁾. Ћорѣвић въ забѣлѣжка къмъ наведеното мѣсто съобщава, че въ Македония на м. януарий казвали по турски *арабаѣкан* (горене кола), но дѣ именно, не посочва.

4 ноември 1902 г.

¹⁹⁾ Вж. Поэтическія възрѣния славянъ на природу, Москва. III т. 738 стр.

²⁰⁾ Вж. *Ei lei ung in die sl. Literaturgeschichte* II 588 стр.; Сборникъ за н. у. и пр. II. 206 стр.

²¹⁾ *Шимановъ* ср. cit.

²²⁾ Б. Тих. Варѣвић, op. cit.